

SEIMO VEIKSNYS VINCO KRĖVĖS-MICKEVIČIAUS IR LIETUVIŲ TAUTININKŲ SAJUNGOS SANTYKIUOSE (1920–1926 M.)

Mindaugas Tamošaitis

Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultetas

Vilnius Pedagogical University Faculty of History

T. Ševčenkos 31, LT-03111 Vilnius

El. paštas: lietistkat@vpu.lt, m_tamosaitis@yahoo.com

Santrauka

Esminiai žodžiai

Įvadas

Suartėjimo su tautininkais priežastys

Bandymai patekti į Seimą

LTS pirmininkas

„Iškritimas“ iš tautininkų

Išvados

Santrauka

Straipsnyje analizuojama žymaus lietuvių rašytojo V. Krėvės-Mickevičiaus, 1940 metais tapusio prosovietinės vyriausybės vadovu, politinė veikla Lietuvių tautininkų sąjungoje. Pirmą kartą istoriografijoje aptariamos V. Krėvės suartėjimo su tautininkais priežastys, nagrinėjama veikla Lietuvių tautininkų sąjungoje – dalyvavimas Seimo rinkimuose, vadovavimas šiai partijai ir „iškritimas“ iš jos. Daroma išvada, kad V. Krėvė tuo laikotarpiu, greta Antano Smetonos ir Augustino Voldemaro, buvo vienas iš tautininkų lyderių, turėjo politinių ambicijų, siekė dalyvauti politikoje. Net tris kartus kandidatavo į Seimą, patyręs pirmąją nesėkmę, mėgino supolitinti Lietuvos šaulių sąjungą, kartu su A. Smetona ir A. Voldemaru tarėsi su sovietų diplomatais dėl valstybės perversmo, taip siekdami nuversti demokratiškai išrinktą Lietuvos valdžią. Straipsnis parengtas remiantis archyvine medžiaga, to meto periodine spauda, amžininkų atsiminimais, istorikų tyrimais.

Esminiai žodžiai: Lietuvių tautininkų sąjunga; Tautos pažangos partija; Seimo rinkimai; Lietuvos šaulių sąjunga.

Įvadas

Politika, greta literatūrinio darbo, žymaus lietuvių literatūros klasiko Vinco Krėvės-Mickevičiaus gyvenime užėmė išskirtinę vietą. Rašytojas, kiek leido galimybės, stengėsi dalyvauti tarpukario Lietuvos politiniuose įvykiuose. Deja, V. Krėvė – rašytojas ir V. Krėvė – politikas pasiekė skirtingą rezultatą. Neatsitiktinai pats rašytojas apie savo politinę veiklą nemėgo kalbėti. 1947 m. laiške Mykolui Biržiškai rašė: „Aš visuomet

buvau toli nuo politikos ir visuomeninės veiklos“^[1]. Šie žodžiai neatitinka tikrovės. Turėdamas didelį autoritetą lietuvių visuomenėje, 1920 m. vos parvykęs iš Baku gyventi į Lietuvą, V. Krėvė iš karto metėsi į politiką. 1920–1926 m. V. Krėvės politinė veikla pernelyg intensyvi ir jos nematyti neįmanoma. Rašytojas iš karto suartėjo su Tautos pažangos partija (toliau – TPP). Kaip TPP narys (1924 m. vasara ši partija buvo reorganizuota į Lietuvių tautininkų sąjungą (toliau – LTS)) tris kartus dalyvavo Seimo rinkimuose. 1922 m. rudenį TPP patyrus pirmąją nesėkmę, V. Krėvė nenusiminė ir ėmėsi savotiškos avantiūros. Prieš naujus – 1923-ųjų Seimo rinkimus, būdamas Lietuvos šaulių sąjungos (toliau – LŠS) centro valdybos pirmininku, savo iniciatyva mėgino supolitinti šią populiariausią šalyje nepolitinę ir karinę organizaciją. Pirmininkas iškėlė idėją, kad LŠS atskiru sąrašu dalyvautų Seimo rinkimuose. Tik visuotinis šaulių suvažiavimas užkirto kelią šaulių vadovui įgyvendinti savo sumanymą. Teko vėl jėgas išmėginti rinkimuose TPP sąraše. Pasikartoję 1922-ųjų rinkimų istorija – TPP Seime negavo nė vienos vietos. 1926 m. pavasarį V. Krėvei trečią kartą LTS sąraše nepavyko patekti į Seimą. 1924 m. vasarą TPP reorganizavus į LTS, V. Krėvė buvo išrinktas šios partijos pirmininku. Vadovaujant V. Krėvei buvo priimta nauja partijos programa, pradėta steigti tautininkų skyrius provincijoje, įkurtas naujas periodinis žurnalas „Lietuvis“, kurio pirmuosiuose puslapiuose spausdinami V. Krėvės politiniai straipsniai ir literatūriniai kūriniai. Tokia pirmininko „reklama“ buvo nepriimtina ankstesniems TPP lyderiams Antanui Smetonai ir Augustinui Voldemarui, kurie stengėsi susigrąžinti buvusias pozicijas ir nustumti V. Krėvę į antrą planą. Trintis tarp minėtų asmenybių pasiekė kulminaciją 1926 m. viduryje – V. Krėvė pasitraukė iš tautininkų, ir kartu tapo vienu didžiausių savo buvusių bendražygių priešinininku.

Istoriografijoje 1920–1926 m. V. Krėvės politinė veikla menkai nagrinėta. Išimtį sudaro herojiškai vaizduojamas rašytojo indėlis 1922–1923 m. organizuojant Klaipėdos sukilimą. V. Krėvė įvardijamas vienu iš šio sukilimo sumanytojų ir organizatorių^[2]. Tai aprašyta jo politinių memuarų knygoje, kurią po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo parengė Albertas Zalatorius^[3]. Kita aktyvi to laikotarpio V. Krėvės politinė veikla memuarų knygoje, laiškuose menkai paminėta. Jos būta pernelyg ryškios, ypač 1922–1924 m. vadovaujant LŠS, kai visomis leistinėmis ir neleistinėmis priemonėmis buvo užsiimta politika, neretai nepaisant šios organizacijos vadovybės atskirų narių nuomonės. Apie tai yra rašęs šių eilučių autorius^[4]. Nėra aišku, kodėl sugrįžus iš Baku pasirinkta TPP, ne visai tiksliai oficialusis LŠS istorikas Jonas Matusas aiškino rašytojo mėginimą supolitinti LŠS. Jo teigimu, „lietuviškumo dėlei sąjungos pirmininkas stengėsi, kad rinkimams į Seimą būtų sudarytas Šaulių Sąjungos sąrašas“^[5]. LŠS centro valdybos pirmininko asmeninių

politinių ambicijų nenurodė, ne visiškai aišku, kodėl V. Krėvė pasitraukė iš LTS. Išeivijoje autoriai pateikia fragmentiškas, su tiesa prasilenkiančias žinias apie V. Krėvę – politiką 1920–1926 m.^[6] Minėtu laikotarpiu rašytojas kaip niekad aktyviai stengėsi dalyvauti politikoje, nevengdamas ir kraštutinių priemonių. Kartu būtina atkreipti dėmesį į du aspektus – V. Krėvė pirmą kartą dalyvavo oficialiai kaip politikas politinės partijos priešakyje. Dabar nereikėjo slapstytis ir vengti problemų dėl savo politinės veiklos, kaip tai ne kartą atsitiko jam einant LŠS centro valdybos pirmininko pareigas^[7]. Kita vertus, V. Krėvė padėjo pamatus LTS, kuri atsirado reorganizavus TPP. Deja, pačiam rašytojui neteko ragauti savo darbo vaisių, kai po 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo į valdžią atėjo LTS. Dar prieš tai tautininkų vadai A. Smetona ir A. Voldemaras išstūmė V. Krėvę iš savo partijos ir iš politinio Lietuvos gyvenimo.

Menkos žinios apie 1920–1926 m. V. Krėvės veiklą tautininkų gretose ir kai kurie istoriografijoje pasitaikantys netikslumai paskatino parašyti šį straipsnį. Jame siekiama išanalizuoti: 1) V. Krėvės suartėjimo su opoziciškiausia TPP, vėliau tapusia LTS, motyvus; 2) tuometinio LŠS pirmininko V. Krėvės nesėkmingus mėginimus patekti į Seimą; 3) įvertinti didžio rašytojo vienerių metų vadovavimą LTS; 4) paaiškinti, kodėl V. Krėvė pasitraukė iš LTS. Straipsnyje remiamasi to meto periodine spauda, archyvine medžiaga, istorikų darbais, įvykių dalyvių politiniais memuarais.

Suartėjimo su tautininkais priežastys

1920 m. pavasarį į Lietuvą grįžęs V. Krėvė pasirinko pačią opoziciškiausią – Tautos pažangos partiją ir dėl tokio pasirinkimo kuriam laikui pats sau atėmė viltį patekti į Seimą, nes balandžio mėn. viduryje įvykusiuose rinkimuose į Steigiamąjį Seimą partija patyrė visišką fiasko – nė vienas TPP atstovas nepateko į Seimą. Tokios pakraipos partijos pasirinkimas gana netradicinis. V. Krėvė Pirmojo pasaulinio karo metais aktyviai veikė Baku radikalai kairiosios pakraipos socialistų revoliucionierių (eserų) partijoje. Tačiau parvykęs į tėvynę pasirinko pačią dešiniausią partiją. Kas lėmė tokį rašytojo apsisprendimą? Pirmiausia – asmeniniai santykiai su TPP lyderiais. V. Krėvė, beveik du dešimtmečius gyvenęs užsienyje, menkai orientavosi Lietuvos vidaus politiniame gyvenime, o juo labiau neturėjo jokių ryšių su kairiosios pakraipos politikais. Politika tuo metu nesidomėjo. Visas jėgas atidavė mokslui, pedagoginei veiklai. Savo pirmuosius kūrinius siuntė į savaitraštį „Viltis“, kurio steigėjai ir aktyviausi bendradarbiai buvo būsimieji Tautos pažangos partijos nariai A. Smetona ir Juozas Tumas. Jų santykiai ilgainiui peraugo į draugystę. V. Krėvei imponavo J. Tumas, kitų draugų, išskyrus bičiulį Liudą Girą, neturėjo. 1911 m. laiške iš Baku L. Girai jis atvirai prisipažino: „Teisybę pasakius, tik tu ir k. Tumas jungiate mane su „Viltimi“. Kitų ryšių čia nėra: nei pažiūroje, nei pakraipoje“^[8]. V. Krėvė nuo mažens nemėgo kunigų, užsidiariusių siaurame konfesijos kiaute, sumaterialėjusių ir nutautusių. Piktino politikuojantys kunigai. „Politikuojujantis kunigas – tai ne kunigas“, – rašė V. Krėvė savo autobiografiškiausiame kūrinyje „Miglose“. Kunigai rašytojui priminė mokslo metus XX a. pradžioje Vilniaus kunigų seminarijoje. Tačiau J. Tumas išsiskyrė iš visų iki tol pažintų kunigų: rašytojas, aktyvus visuomenininkas, neieškantis žodžių kišenėje, kritiškai vertinantis dvasininkijos luomą, o svarbiausia – turintis didžiulį autoritetą tarp tautiečių. Sugrįžus į Lietuvą draugystė tarp jų dar sustiprėjo. Taip pat užsimėgė artimi ryšiai su A. Smetona. V. Krėvė laikė jį vienu iš protingiausių Lietuvos vyrų. Emigracijoje po Antrojo pasaulinio karo rašytuose atsiminimuose jis nurodė glaudžius abiejų santykius pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais: „santykiavome ne tik asmeniškai, bet ir šeimomis. Nebuvo dienos, kad Smetona, grįždamas iš universiteto neužeitų pas mus arba, kad aš neužeičiau pas jį į namus“^[9]. Kartu keliavo po Lietuvą. Vieną kartą lankėsi V. Krėvės gimtinėje Merkinėje. Dzūkai jų laukė, tačiau šie žadėtą dieną taip ir neatvažiavo. Sugedus automobiliui, palikę jį abu daugiau kaip 40 kilometrų ėjo pėsčiomis. V. Krėvė nustebusiems dzūkams šypsodamasis sakė: „A. Smetoną smulkiai supažindinau su Gilšės ežeru, jis dabar ne tik mano raštams tikės, bet ir pats taip pat bandys rašyti“^[10]. A. Smetona, V. Krėvė ir dar vienas TPP lyderis A. Voldemaras dirbo dėstytojais 1922 m. įkurtame Lietuvos universitete, nuolat artimai bendravo, kartu stengėsi dalyvauti politiniuose šalies įvykiuose.

V. Krėvės suartėjimui su TPP įtakos turėjo „šakotas“ „Šarūno“ ir „Skirgailos“ autoriaus charakteris, asmeninės politinės ambicijos, didelis autoritetas lietuvių visuomenėje^[11]. Šiomis savybėmis V. Krėvė niekuo nenusileido A. Smetonai ir A. Voldemarui. Aleksandro Merkelio teigimu, kaip ir kiti mažo ūgio lietuviai (A. Voldemaras, Stasys Šilingas, Stasys Raštikis), V. Krėvė buvo „dinamiškas ir ūmus, ambicingas, kupinas įvairiausių sumanymų, be atodairos siekias tikslą, nepasydamas galimų pasekmių“^[12]. Išvardytus žemo ūgio lietuvių autoritetus 1924 m. atvirai „Lietuvos žiniose“ kritikavo būsimasis prezidentas Kazys Grinius, pavadinęs juos „mūsų mažyčiais“^[13]. Pasak J. Tumo, Krėvė turėjo kažką ir „lapiniško“, ir „šarūniško“^[14]. Su juo ryšių turėję rašytojai prisimena, kad jei V. Krėvė būdavo piktas, tada jam geriau nelįsti į akis. Antanas Miškinis teigė: „Žinojome, jog profesorius blogai nusiteikęs arba labai susimąstęs, arba, kad pyksta ko (...). Mūsiškiai tada tarpusavyje juokaudavo: – Krėvulis raitužėlis traukia labai skanų dūmą – nelįskite jam į akis... Šiandien rūstus ir išdidus kunigaikštis Skirgaila...“^[15].

Amžininkų teigimu, A. Smetona taip pat mėgo valdžią. J. Tumas, pritaręs 1926 d. gruodžio 17 d. valstybės perversmui, nuogaštavo dėl vieno dalyko: „Bėda, kad A. Smetona per daug nori prezidentauti...“^[16]. Asmeninės ambicijos, siekis ateiti į valdžią vienijo visus TPP narius, pirmiausia A. Smetoną, A. Voldemarą ir V. Krėvę, kurie jau per rinkimus į I Seimą tikėjosi sėkmės.

Bandymai patekti į Seimą

1922 m. spalio 10–11 d. Lietuvoje vyko rinkimai į I Seimą. Pirmą kartą savo kandidatūrą jungtiniame TPP ir Žemdirbių sąjungos rinkimų sąrašė iškėlė ir V. Krėvė. Kauno II bei Marijampolės I rinkimų apygardų sąrašuose prie pastarojo pavardės pažymėta – „rašytojas“^[17]. Jungtiniame atsišaukime parodytas didelis

priešiškumas bolševikams. Jų rėmimu nepagrįstai buvo apkaltintos kitos politinės jėgos^[18]. Abiejų partijų dar 1920 m. Steigiamojo Seimo rinkimuose sudaryta koalicija nedavė rezultatų. Nepadėjo jungtiniame sąraše įrašyti žymūs Lietuvos autoritetai: Jonas Basanavičius, J. Tumas, Martynas Yčas, A. Smetona, A. Voldemaras ir kiti. Politiniai priešininkai šią partiją vadino „subankrutavusia“. Absoliučią daugumą tuomet gavo krikščionių demokratų blokas. TPP teko pasitraukti į opoziciją.

Panašiai susiklostė rinkimai 1922 m. spalio mėnesį: nė vienas jų atstovas nepateko į Seimą. Iš viso išrinkti 78 atstovai: krikščionių demokratų blokas gavo 38, valstiečiai liaudininkai – 20, socialdemokratai – 10, darbininkų luomas – 5, žydai – 3, lenkai – 2 vietas Seime. Niekas nenorėjo imtis iniciatyvos dėl valdžios sudarymo, todėl derybos dėl naujos vyriausybės nedavė teigiamų rezultatų. Respublikos prezidentas Aleksandras Stulginskis ją sudaryti pavedė Ernestui Galvanauskui. Vyriausybei pritarė 38 Seimo nariai ir tiek pat buvo „prieš“. „Už“ balsavo krikščionių demokratų blokas, „prieš“ – opozicija: valstiečiai liaudininkai, socialdemokratai, komunistai ir tautinės mažumos. Tik du atstovai iš mažumų susilaikė arba visai nedalyvavo posėdyje^[19]. Vyriausybė negalėjo sėkmingai dirbti. Prezidentas A. Stulginskis 1923 m. kovo 12 d. I Seimą paleido. Rinkimai į II Seimą buvo numatyti gegužės 12–13 d.

Dar 1922 m. rinkimų kampanijoje į I Seimą LŠS centro valdybos pirmininkas V. Krėvė šaulių periodiniame leidinyje „Trimitas“ aiškino, kokie turėtų būti atstovai Seime. Savo straipsnyje nurodė pagrindinį būsimojo Seimo nario privalumą – juo turi pasitikėti tiek jo rinkėjai, tiek visas kraštas. Svarbu, anot V. Krėvės, įgytas visuomenėje autoritetas^[20]. TPP visada akcentavo panašius dalykus; ragino balsuoti ne už partiją, o už asmenį, ir tuo tikėjosi patekti į Seimą^[21].

LŠS I Seimo paleidimą vertino neigiamai, matė pavojų Lietuvos nepriklausomybei. „Trimitas“ savo straipsniuose kaltino tautines mažumas, kad jos nebalsavo už pasitikėjimą E. Galvanausko vyriausybe. Kaip jau minėta, du tautinių mažumų atstovai balsuojant visai nedalyvavo, todėl E. Galvanausko vyriausybė neturėjo visiško pasitikėjimo krašte. LŠS vedė aktyvią agitaciją tautine linkme. V. Krėvė iki pat 1923 m. kovo 23 d. atostogavo ir gydėsi Berlyne. Vos spėjęs sugrįžti į Lietuvą šaulių pirmininkas įnešė naujų vėjų į savo vadovaujamą organizaciją – ragino LŠS su atskiru sąrašu dalyvauti rinkimuose į II Seimą^[22]. LŠS buvo nepartinė, karinė, turėjo didelį autoritetą Lietuvos visuomenėje, dar padidėjusį po sėkmingai pasibaigusio Klaipėdos sukilimo, kuriame aktyviai dalyvavo šauliai. Šaulių vadovas V. Krėvė, prisidengdamas patriotiškumu visuomenėje, siekė patenkinti savo asmenines politines ambicijas. Vis dėlto plano įgyvendinti nepavyko.

1923 m. kovo 28 d. vykusiame LŠS centro valdybos posėdyje, kuriame dalyvavo Antanas Graurogkas, S. Šilingas, Vladas Putvinskis, Liudas Vailionis, dr. J. Staugaitis, Mykolas Sleževičius, Antanas Bružas, A. Marcinkevičius ir kap. P. Klimaitis, pirmininkas teigė, jog prezidiumas gauna iš įvairių šaltinių, kad šauliai skirtingai vertina Seimo rinkimus, esą prezidume yra kilęs sumanymas sąjungai stoti į Seimo rinkimus su savo kandidatų sąrašu. V. Krėvė siūlė tokią padėtį apsvarstyti posėdyje ir pareikšti savo nusistatymą būsimojoje iš visos Lietuvos suvažiavusių šaulių konferencijoje^[23]. Posėdžio dalyviai šį pirmininko pasiūlymą vertino įvairiai. M. Sleževičius, J. Staugaitis ir V. Putvinskis pasisakė prieš šaulių organizacijos dalyvavimą politikoje, esą „pravestieji“ kandidatai naudos neduos, o atneš daugiau žalos pačiai sąjungai, suskaldys ją į atskiras grupes^[24]. Priešingą nuomonę išsakė V. Krėvė, A. Bružas, L. Vailionis ir S. Šilingas. Jų motyvas – lietuviškoms partijoms nesusitarus tarpusavyje, tautinės mažumos gautų daugiau balsų Seimo rinkimuose, LŠS kandidatai atliktų taikdurių funkcijas tarp besiginčijančių lietuviškų partijų^[25]. A. Graurogkas, A. Marcinkevičius aiškios pozicijos neišreiškė – šį klausimą paliko spręsti rytdienos konferencijoje. Kai kurie atstovai – M. Sleževičius, J. Staugaitis – buvo Seimo nariai; tuo galima paaiškinti pateiktus argumentus. Už dalyvavimą politikoje pasisakė nesantys valdžioje, išskyrus S. Šilingą. Šiuo tikslu siekta, prisidengus tautiškumo etikete, patekti į valdžią. V. Krėvė, buvęs vienas iš šios idėjos iniciatorių, asmenines politines ambicijas iškėlė aukščiau už organizacijos. V. Krėvei 1922 m. nepavyko patekti į Seimą kaip TPP nariui, nes ši partija visuomenėje buvo nepopuliari. O LŠS buvo pati populiariausia organizacija, dar Nepriklausomybės karuose užsitikrinusi patriotišką vardą. LŠS sutikimas dalyvauti rinkimų kampanijoje su savo sąrašu iš anksto garantavo jai sėkmę. TPP Lietuvos šaulių sąjungoje turėjo nedaug atstovų. Bene vienintelis centro valdybai priklausė A. Smetona. LŠS dalyvavimas rinkimuose eventualiai galėjo sudaryti sąlygas atsirasti naujai politinei jėgai Lietuvoje, gal ir partijai, kurios pirmininku pretendavo tapti V. Krėvė. Tokiai galimybei atsirasti buvo užkirstas kelias kovo 29 d. vykusioje nepaprastojoje LŠS konferencijoje, kuri sušaukta aptarti šaulių laikysenos Seimo rinkimų metu.

Konferencijoje dalyvavo 200 atstovų iš įvairių Lietuvos vietų. Centro valdybos pirmininkas V. Krėvė, atidarydamas konferenciją, įvardijo tikrąjį susirinkimo tikslą. Jis nurodė, kad Lietuvai iš būsimojo Seimo, kuriame numatomas didelis tautinių mažumų atstovų skaičius, gresia didelis pavojus. Anot V. Krėvės, lietuviškoms partijoms nesusitariant, tautinės mažumos, drauge su bolševikais, faktiškai savo rankose turės Lietuvos likimą. Todėl būsimojame Seime reikėtų turėti bent keletą atstovų, kurie valstybinius reikalus keltų aukščiau partinių reikalų ir nebūtų partine drausme verčiami balsuoti kartais net prieš savo nusistatymą, kaip tai dažnai atsitinka su partijų atstovais. Tokius atstovus „pravesti“ į Seimą šiuo metu galėtų tik LŠS, jei ji dalyvautų rinkimuose su savo kandidatų sąrašu. Šį ketinimą esą diktuoja pati Lietuvos padėtis^[26]. Po jo pasisakė daugelis į konferenciją atvykusių šaulių. Nuomonės čia išsiskyrė. Kategoriskai prieš šaulių dalyvavimą politikoje pasisakė M. Sleževičius ir Rapolas Skipitis. Jų teigimu, „pravestieji“ sąjungos kandidatai Seime galėtų primesti savo diktatūrą. Tai būtų blogai ir pačiai sąjungai – ji suskiltų, o Lietuva netektų tos vienintelės organizacijos, po kurios sparnu pavojingu valstybei metu galėtų burtis įvairių

pakraipų žmonės. Šauliai gali ir privalo dalyvauti Seimo rinkimuose tik ragindami visus lietuvius balsuoti, ir jau tuo bus daug pasiekta^[27]. V. Krėvė palaikė A. Bružas, kurio manymu, keletas LŠS narių Seime įkvėptų taikingumo kitiems atstovams^[28]. Konferencijos pabaigoje kilo didelės diskusijos. Pirmininkas V. Krėvė ragino apsigalvoti – balsuoti „už“ ar „prieš“ šaulių dalyvavimą Seimo rinkimuose. Konferencijos dalyviai slaptu balsavimu atmetė V. Krėvės siūlymą. Nutarta su atskiru LŠS sąrašu rinkimuose į II Seimą nedalyvauti^[29].

LŠS, nedalyvaudama rinkimuose į Seimą su atskiru kandidatų sąrašu, išsaugojo savo populiarumą ir gerą vardą visuomenėje. Daugeliui ji išliko vieninteliu pastovumo garantu sudėtinguose šalies vidaus ir užsienio politikos įvykiuose. 1923 m. pabaigoje „Trimitas“ pagrįstai rašė: „Sąjungos autoritetas galbūt yra didžiausias ir baisiausias ginklas Lietuvos priešams“^[30]. Mėginimas supolitinti LŠS V. Krėvei kurį laiką nepakenkė. 1923 m. lapkričio 15–18 dienomis vykusiame trečiajame visuotiniame LŠS suvažiavime pareikštas pritarimas senajai valdybai. Netrukus antrajai kadencijai šaulių pirmininku buvo išrinktas V. Krėvė, kuris savo siekio patekti 1923 m. į Seimą vis tik neatsisakė. 1923 m. balandžio 22 d. TPP laikraštis „Krašto balsas“ išspausdino TPP ir Žemdirbių sąjungos rinkimų sąrašą. Tarp įžymybių – A. Smetonos, A. Voldemaro, Martyno Yčo, Kazio Būgos ir kitų kandidatų, – V. Krėvės pavardė įrašyta ketvirtuoju numeriu. Gegužės mėnesį įvykę rinkimai pakartojo ankstesnius – į Seimą nepateko nė vienas TPP atstovas. Ir toliau daugiausia autoritetų turinti TPP turėjo veikti opozicijoje. V. Krėvei politines ambicijas kuriam laikui teko atidėti. TPP lyderių – A. Smetonos ir A. Voldemaro – užmegztas glaudus bendradarbiavimas su šaulių vadovu V. Krėve buvo kaip niekad intensyvus. Minėtu laikotarpiu visi trys rašė panašius politinius straipsnius, neretai neigiamai vertinančius Lietuvos valdžios vykdomą politiką. Skirtumas tik tas, kad V. Krėvė rašė valstybės subsidijuojamame „Trimite“, o TPP lyderiai – savo partijos spaudoje^[31]. Beje, atsiminimuose ir korespondencijoje V. Krėvė niekur nenurodė priklausymo TPP ir balotiravimosi į Seimą. Paskutinį, trečią kartą V. Krėvė 1926 m. pavasarį kandidatavo į III Lietuvos Respublikos Seimą įrašytas LTS partijos sąrašė ketvirtuoju numeriu po A. Smetonos, V. Mirono, Jurgio Želvio^[32]. Išrinktas nebuvo, o iš viso į III Seimą pateko trys tautininkai – A. Smetona, A. Voldemaras ir V. Mironas.

LTS pirmininkas

Matydama savo nesėkmes Seimo rinkimuose, TPP nutarė iš pagrindų reorganizuoti partiją. 1924 m. rugpjūčio 17–19 d. Šiauliuose vykusiame reorganizaciniame suvažiavime vietoj TP partijos ir Ekonominės politinės žemdirbių sąjungos buvo įkurta LTS, kurios centro valdybos pirmininku išrinktas V. Krėvė, o vicepirmininku – buvęs krašto apsaugos ministras, atsargos karininkas Antanas Merkys^[33]. Iki tol partijai vadovavęs A. Smetona buvo išrinktas garbės pirmininku. Zigmo Toliušio teigimu, V. Krėvės atsiradimas LTS priešakyje nebuvo atsitiktinis. Pasitelkiant V. Krėvės, kaip rašytojo, autoritetu, siekta populiarinti partiją, pritraukti į ją kuo daugiau žmonių^[34]. Tiesa, ankstesnė aktyvi politinė veikla nepolitiniame LŠS V. Krėvės, kaip politikos, įvaizdžiui populiarumo nepridėjo. Greičiau pakenkė^[35].

Sunku tiksliai nustatyti, kaip pakito LTS valdant V. Krėvei. Archyve išliko tik fragmentiški duomenys apie 1924–1925 m. šios partijos veiklą. Antrajame LTS visuotiniame suvažiavime 1925 m. birželio 26–27 d. pirmininkas, apžvelgdamas metinę partijos veiklą, nurodė, kad per metus iš viso įkurta 14 skyrių, kuriuos steigė iš Kauno pasiūsti asmenys^[36]. 1925 m. pabaigoje veikė 19 skyrių, juose buvo 297 nariai^[37]. Iki tol partijos veikla provincijoje buvo minimali. Archyve esantys LTS posėdžių protokolai išskiria pagrindines partijos vadovybės veiklos sritis: iš Kauno į provinciją siūsti savo atstovus, kad šie skaitytų paskaitas bei ragintų vietinius inteligentus įsijungti į LTS.

V. Krėvės iniciatyva 1924 m. įsteigtas savaitinis žurnalas „Lietuvis“. Pirmasis redaktorius buvo Petras Vaičiūnas. „Lietuvyje“ 1924 m. pabaigoje – 1925 m. pradžioje paskelbti pagrindiniai LTS programiniai dokumentai: įstatai, programa. Pirmajame numeryje publikuotame atsišaukime „Lietuviai tautiečiai“, po kuriuo pasirašė LTS centro valdyba, akivaizdžiai juntama pirmininko įtaka. Atsišaukime didelis dėmesys skirtas Lietuvos praeičiai, vaizduojamai kaip „aukso laikai“, kurie idealistiškai aprašyti antikinių autorių kūrinuose. Kunigaikščių Lietuva įkūnijo idealus: gėrį, galybę, ramumą. Dėl to, „kad Lietuviai tauta, kuri tą galingą valstybę sukūrė, buvo dora; teisybė ir teisingumas buvo gerbiami, valstybės apsauga ir įstatymai visiems buvo lygūs“^[38]. Panašiai V. Krėvė Lietuvos praeitį aprašė savo istorinėse dramose. Atsišaukime neigiamai įvertinti „seimų laikai“. LTS valdyba kaltino kitas partijas. Esą joms valdant šalyje viešpatauja „ne įstatymai, ne teisė, teisybė ir teisingumas, bet labiau nuožiūra, neteisybė“, todėl visas gyvenimas eina blogyn. LTS vadovybė nurodė išeitį – įsijungti į tautininkų partiją, visoje Lietuvoje organizuoti skyrius, jei atsiranda bent 10 žmonių grupė^[39].

Kiekviena politinė partija vadovaujasi savo programa. Po LTS 1924 m. „Lietuvio“ trečiajame numeryje pateikta programa pirmasis parašą padėjo pirmininkas V. Krėvė-Mickevičius, žemiau pasirašė: A. Merkys – vicepirmininkas, Liudas Noreika – išdininkas, nariai – Z. Rusteika, gen. leit. J. Bulota, sekretorius – V. Ruseckas. Nei A. Smetonos, nei A. Voldemaro parašų nebuvo. Jie nepriklausė centro valdybai. Todėl visa atsakomybė už šios programos nuostatas tenka pasirašiusiems asmenims, didžiausia – pirmininkui V. Krėvei.

Ši programa faktiškai išliko nepakitusi iki LTS likvidavimo 1940-aisiais. Anot istoriko Liudo Truskos, joje sunku įžiūrėti kokių nors autoritarinių nuostatų^[40]. Akcentuojamos demokratinės teisės: „(...) tautinės mažumos naudojasi Lietuvoje teritorine ar kultūrine autonomija. Valstybinė kalba yra lietuvių kalba (...) įstatymais turi būti apsaugota, kad bažnyčia partijų nebūtų verčiama ir naudojama politikos įrankiu“.

Programa išlaikė kai kurias A. Smetonos ir A. Voldemaro politines nuostatas. Rinkimų agitacijose jie nuolat visuomenei siūlė rinkti ne partiją, o atskirus žmones. „Seimo rinkimų įstatymas turėtų būti pakeistas taip, kad visuomenė galėtų rinkti į Seimą ir atskirus žmones, nerišant jų su partijų kandidatų sąrašais“^[41]. Programoje daug dėmesio skirta žemės reformai: „Lygus darbo ir nuosavybės apsaugojimo dėsnis nežiūrint kurio socialinio laipsnio ar sluoksnio kas būtų (...). Už nusavinimą valstybė turėjo pinigais savininkams atlyginti (...). Pirmiausiai žeme aprūpinami savanoriai ir pasižymėję kovose kariškiai, paskui – mažažemiai ir tie bežemiai, kurie turi lėšų ūkiui įsikurti. Gi jeigu žemė duodama neturintiems lėšų, bežemiams, tai valstybė turi suteikti jiems tų lėšų“^[42]. Nors iš tiesų tautininkai Lietuvos valdžios vykdomą žemės reformą kritikavo, piktinosi mažų ūkių atsiradimu. 1924 m. „Lietuvyje“ rašyta: „Kada ir kaip tokie nauji, jau dabar valdžia nepatenkinti mažažemiai, galės pakelti ūkio gamybą, vienam dievui tėra žinoma“^[43]. Pasisakymai prieš smulkius ūkius, raginimai į Seimą rinkti pavienius asmenis, – tai ankstesnės TPP spaudoje skelbtos nuostatos. Tautininkai ir toliau laikėsi tokios taktikos. 1925 m. birželio 26–27 d. vykusiame antrajame LTS visuotiniame suvažiavime, kuriame aktyvumu išsiskyrė A. Smetona, A. Voldemaras ir V. Krėvė, pirmasis nurodė neigiamą žemės reformos įtaką Lietuvos valstybei: „Mes dvarų neturėdami, apie jų dalinimą nekalbėjome; mes dvarų nedraskėm ir jų neėmėm (...) nėra tikri patriotai tie, kurie (...) nori, kad Lietuva būtų pjaustoma, raižoma, dalijama“^[44]. Tokia radikalioji agrarinė nuostata ši partija šalyje, kurioje daugiau kaip 80 nuošimčių buvo kaimo gyventojų, ilgam užsitrenkė duris į Seimą. Pati žemės reforma iš tikrųjų padėjo pamatus Lietuvos ekonominiam stabilumui. 1923–1924 m. Lietuvos ūkis pasiekė prieškarinį lygį^[45].

Skirtingai nei šaulių „Trimite“, tautininkų spaudoje V. Krėvė mažai rašė politinėmis temomis. Išimtį sudaro 1925 m. pradžioje „Lietuvyje“ paskelbtas vedamasis straipsnis, kuriame aptarta Sovietų Rusijos ir Anglijos karo galimybė. Kaip ir būdamas LŠS vadovu, taip ir dabar V. Krėvė ragino Lietuvos valdžią orientuotis užsienio politikoje į Sovietų Rusiją, neigiamai vertino Vakarų valstybes. Iš Anglijos pusės matė realų pavojų Lietuvai. LTS pirmininko teigimu, anglai siekia apsaugoti tik savo kolonijas, o ne Europą. Tuo tikslu net norinti sukiršinti Europos tautas tarpusavyje. Autorius piršo tautiečiams užsienio politikoje prosovietinę orientaciją, ragino pasitikėti tik Sovietų Rusija. Esą ji elgiasi patikimiau, demokratiškiau, negu carinė Rusija, be to, ja galima pasitikėti: „Caro valdžia ėjo senais, nukrypusiais keliais, siekdama Rytų kraštų ginkluota pajėga ir kiek galima stengdamasi pasiekti Indijos rubežių (pasienį – *aut. pastaba*). Bolševikai čia, kaip ir visur, ėmė ieškoti naujų kelių, ir jų priemonės anglai skaudžiau pajuto, negu caro valdžios pastangas (...) Ginklu Anglams nugalėti jie (bolševikai – *aut. pastaba*) pasirinko agitaciją ir ne komunistinę, kaip anglų spauda stengiasi išpūsti. Bolševikai eina Anglų kolonijosna tautiniais obalsiais (šūkais – *aut. pastaba*) – nepriklausomybės obalsiais, atsipalaidavimo iš Anglų išnaudojimo bei vergovės“^[46]. Išliko dar 1924 m. pradžioje „Trimite“ skelbta orientacija. V. Krėvė „pamiršo“ makiaveliškus sovietų darbus Užkaukazės respublikose po Pirmojo pasaulinio karo, kuriuos išsamiai aprašė 1920 m. lietuvių spaudoje. Juoda virto balta. Orientacijos pokyčiams įtakos turėjo glaudus LTS lyderių A. Smetonos, A. Voldemaro, V. Krėvės ir sovietų pasiuntinybės bendradarbiavimas, kuriuo siekta sovietams padedant atgauti Vilnių, o kartu užsitikrinti paramą dėl organizuojamo valstybės perversmo Lietuvoje. Sovietai net finansavo tautininkų spaudą. Apie tai nemažai rašyta^[47]. Apie nuolatinį tautininkų vadovybės vizitus į sovietų pasiuntinybę rašė to meto spauda^[48]. LTS vadų, tarp jų ir V. Krėvės, glaudūs ryšiai su sovietų pasiuntinybe nepridėjo tautininkams populiarumo visuomenėje. Spaudoje jie buvo vadinami rusofilais^[49].

„Iškritimas“ iš tautininkų

Istoriografijoje dominuoja klaidinga nuostata, kad V. Krėvė iš LTS pasitraukė po 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo. Tradiciškai nurodoma, kad buvę bendražygiai A. Smetona ir A. Voldemaras po perversmo atėję į valdžią nepakvietė V. Krėvės į vyriausybę, kurio kandidatūra galėjo būti tinkama užimti švietimo ministro postą. Ši nuostata ne visai atitinka tiesą. Iš tikrųjų LTS triumviratas išsiskyrė keliais mėnesiais anksčiau. Šio išsiskyrimo priežastis – nepasidalijimas valdžia LTS^[50].

Politinės ambicijos darė savo. A. Smetonai ir A. Voldemarui buvo nelengva LTS priešakyje matyti V. Krėvę. Apie žymių asmenybių trintį pačioje sąjungoje tiesioginių liudijimų istoriografijoje neteko užtikti. Daugiausia duomenų pateikia LTS žurnalas „Lietuvis“. Kai kurių autorių teigimu, šis periodinis leidinys tęsė TPP tradicijas^[51]. Su tuo nesinorėtų sutikti. Atidžiau išstudijavę „Lietuvio“ 1924-ųjų Nr. 1–7 ir 1925-ųjų Nr. 1–15 bei palyginę juos su vėlesniais to paties žurnalo numeriais arba ankstesne TPP spauda, pamatysime esminių skirtumų. P. Vaičiūno redaguotuose „Lietuvio“ numeriuose daug dėmesio skirta V. Krėvei. Ten buvo išspausdinta visa jo istorinė drama „Skirgaila“, 1925 m. įdėtas jau minėtas vedamasis politinis straipsnis, Nr. 14 pirmajame puslapyje išspausdinta V. Krėvės nuotrauka – jis skaitytojams pristatytas kaip LTS centro valdybos pirmininkas. P. Vaičiūno redguojamame leidinyje apskritai daug dėmesio skirta literatūrai. TPP steigėjai A. Smetona ir A. Voldemaras minėtuose „Lietuvio“ numeriuose aiškiai nustumti į šešėlį.

Nuo 1925 m. Nr. 16 „Lietuvyje“ ryškėja kardinalūs pokyčiai: vietoj P. Vaičiūno redaktore tampa O. Ambraziejūtė, sugrįžta ankstesnis TPP būdingas straipsnių tonas, pirmuoju smuiku vėl griežia A. Smetona ir A. Voldemaras. „Lietuvyje“ daugiau nespausdinama nei politinių V. Krėvės straipsnių, nei literatūrinių jo kūrinų. 1926 m. šiame žurnale pasirodė atsišaukimas į visuomenę Teatro muziejaus reikalui, kurį pasirašė V. Krėvė ir Balys Sruoga. Atsišaukimas įdėtas ir į kitus laikraščius, taigi LTS leidinys nebuvo išimtis.

Pokyčius „Lietuvyje“ galima paaiškinti keliais argumentais. Svariausią pateikia Z. Toliušis, vienas pagrindinių V. Krėvės biografų sovietmečiu. Autorius rėmėsi P. Vaičiūno pasakojimu. Esą vieno iš LTS narių (L. Noreikos) bute Kaune įvyko pagrindinių partijos atstovų susirinkimas. Jame partijos autoritetai negailestingai pliekė

„Lietuvio“ redaktorių P. Vaičiūną, kad šiame žurnale jis per daug reklamuoja V. Krėvę, nutylėdamas kitų LTS narių nuopelnus. Dėl šios priežasties redaktorius ir atsistatydinęs^[52].

Tai rodo didelę trintį LTS vadovybėje, nors partijos dokumentuose apie tai nėra nė menkiausios užuominos. Z. Toliušis pateikia Valentino Gustainio, vieno iš tautininkų ideologų, argumentą dėl tuometinių vadovybės nesutarimų. Pasak jo, pagrindinė priežastis – nepasidalijimas valdžia pačioje LTS; nesutarimai buvę asmeniškai, o ne principiniai. Kai A. Smetona ir A. Voldemaras vėl susigrąžino prarastas pozicijas, 1925 m. konfliktas su V. Krėve dar labiau išsiplėtė ir jau 1926 m. pavasarį pastarasis pasitraukė iš tautininkų. V. Gustainis taip apibūdino patį konfliktą: „Krėvė nesiorientavęs politikoje, neturėjęs jokios politinės ideologijos, be to, buvęs begaliai ambicingas, kampuotas ir nesukalbamąs žmogus. Tarp Smetonos ir Krėvės prasidėjo nesutarimai. Smetona neketinęs išleisti iš savo rankų Tautininkų sąjungos vadovavimą, o Krėvė nenorėjęs tapti Strahmanu (dekoratyvine figūra). Smetona turėjęs daugiau šalininkų negu Krėvė. Krėvei nepatiko, kai per susirinkimus Smetonai buvo reiškiamas daugiau pritarimo negu jam, ir šis nesusivaldydavęs nuo nepalankių Smetonai replikų. Vieną kartą Smetona Krėvę pavadino šešku, kuris aplink save tik smardina“^[53]. Po to jų keliai galutinai išsiskyrė.

V. Gustainio argumentus sustiprina nežinomo autoriaus „Lietuvyje“ paskelbtas straipsnis apie artėjantį visuotinį tautininkų suvažiavimą. Jame keliamas klausimas: kas turi vadovauti LTS? Autorius šalia pateikia ir savo atsakymą: „Ogi tie, kurie buvo jos idėjos kūrėjai. Jie privalo būti mūsų tautai gerai žinomi savo darbais; jie turi būti pilni energijos ir sugebėti organizacijos darbą dirbti. Be to, jie privalo būti švarūs kaip krištolas: juose neturėtų būti jokių dėmių, o jų vardas turėtų būti laidas tos linkmės, kuria bus vedama organizacija. Iš organizacijos vadų visuomenė pagrįstai sprendžia apie pačią organizaciją ir tai darydama neklysta. Tokių vadų pas mus nedaug: jų randame pirmųjų nepriklausomos Lietuvos kūrėjų tarpe. Tokie asmenys, mokėję valstybę veik iš niekur suburti, turėtų būti L.L.S. Centro valdyboje“^[54]. Šiais žodžiais nežinomas autorius netiesiogiai metė priekaištus V. Krėvei, ragino prie valdžios vairo grįžti A. Smetoną ir A. Voldemarą. Tai netrukus įvyko: 1925 m. birželio 25–26 dienomis vykusiam tautininkų visuotiniame suvažiavime A. Smetona išrinktas į centro valdybą, o birželio 29 d. V. Krėvė jam užleido partijos pirmininko postą. Buvęs LTS pirmininkas dar kurį laiką priklausė centro valdybai, tačiau jo vaidmuo partijoje – menkas^[55]. Nesutarimai ir toliau augo. V. Krėvė oficialiai LTS priklausė iki 1926 m. gegužės 18 d., kai paskutinį kartą dalyvavo centro valdybos posėdyje (juose iki tol lankydavosi retai)^[56].

1926 m. vykusiam LTS visuotiniame suvažiavime V. Krėvė nedalyvavo. Partiniai nesutarimai persimetė į Lietuvos universitetą, pirmiausia nesantaika įsiplieskė tarp A. Voldemaro ir V. Krėvės. Apie tai sužinome iš J. Tumo laiškų P. Klimui. 1926 m. vasario 13 d. rašytame laiške J. Tumas neigiamai atsiliepė apie A. Voldemarą, visus Humanitarinių mokslų fakulteto narius pavadinusį lotynišku žodžiu, kuris atitinka vokišką Tachendieb (kišenvagis – *aut. pastaba*). Pasak J. Tumo, „dekanas Krėvė apskundė Voldemarą Rektoriui ir stengėsi Voldemarą nubausti disciplinariniu keliu“. Laiške taip pat nurodytas nevaldomas A. Voldemaro elgesys, esą tiesiog neįmanoma Humanitarinių mokslų fakultete su juo kartu posėdžiauti.

„Man jis abuojas, ir aš vieną sykį jį gerokai taip pat brutaliai aplamdžiau. Lauksiu kokio keršto“^[57]. 1926 m. vasario 9 d. rašytame laiške J. Tumas mini ir didelį tautininkų vadų politikavimą, dėl kurio susidariusi slogi darbo atmosfera: „Iš Tautininkų partijos aš nuo N. M. (Naujųjų metų – *aut. pastaba*) išstojau ir Lietuvio nebešelpiu (...). Nebepatinka. Virto asmeniniu Smetonos, Voldemaro ir Tamošaičio (Izidoriaus – *aut. pastaba*) puolimu ir apsigynimu“^[58].

V. Krėvės nesutarimus su A. Smetona ir A. Voldemaru iki 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo patvirtina dar keli faktai. Vos tik neoficialiai pasitraukęs iš LTS, V. Krėvė nežinia dėl kokių priežasčių vėl dalyvavo 1926 m. birželio 17–19 d. vykusiam visuotiniame LŠS suvažiavime, kuriame išrenkamas centro valdybos nariu. Iš šios organizacijos jis jau buvo atsistatydinęs 1924 m. vasario 29 d., o 1926 m. lapkričio mėnesį visoje Lietuvoje minint V. Krėvės – rašytojo, kurį A. Voldemaras jau 1923 m. pavadino lietuvių literatūros klasiku, – literatūrinio darbo dvidešimtmetį, jo vardas „Lietuvyje“ net nepaminėtas. Santykiai pernelyg pasikeitė. Tautininkų vadų A. Smetonos, A. Voldemaro ir V. Krėvės artima draugystė virto pastarojo neapykanta. V. Krėvė buvo priverstas palikti LTS, kuri po 1926 m. gruodžio perversmo atėjo į valdžią. Nors V. Krėvė ir turėjo politinių ambicijų, noro tapti švietimo ministru, daugiau kaip dešimtmetį valdęs A. Smetona šių pareigų gera valia nesutiko atiduoti. Buvęs LŠS bei LTS vadovas V. Krėvė 1926 m. galutinai buvo eliminuotas iš Lietuvos politinio gyvenimo^[59].

Išvados

1. V. Krėvė nesilaikė nuoseklios politinės ideologijos. Pirmojo pasaulinio karo metais, gyvendamas Baku, priklausė radikaliai kairiajai partijai – socialistams revoliucionieriams (eserams), o 1920 m. sugrįžęs iš Baku į Lietuvą iš karto įsijungė dešiniąją, opozicijoje buvusią TPP partiją. Šios partijos pasirinkimą lėmė nuo „Vilties“ laikų užmegztas glaudus bendradarbiavimas su J. Tumu ir kitais būsimaisiais tautininkais, autoritetas visuomenėje, siekis dalyvauti politiniame šalies gyvenime.

2. V. Krėvė kaip TPP (1924 m. vasarą ji buvo reorganizuota į LTS) narys tris kartus – 1922, 1923 ir 1926 m. – nesėkmingai mėgino tapti Seimo nariu. Siekdamas savo tikslo mėgino supolitininti karinę, nepolitinę LŠS ir dalyvauti rinkimuose su atskiru šaulių sąrašu. Tai rodo, kad V. Krėvė turėjo politinių ambicijų, vardan tikslo galėjo įsitraukti į avantiūrą, imtis įvairių priemonių. LŠS, nedalyvaudama Seimo rinkimuose, išsaugojo gerą vardą.

3. 1924–1925 m. TPP reorganizavus į LTS ir V. Krėvei tapus pastarosios vadovu, LTS buvo padėti pamatai: priimta nauja programa, išplėsta partija, įsteigtas naujas periodinis leidinys „Lietuvis“.

4. V. Krėvės vienerių metų vadovavimas LTS vadovybės gretose įžiebė nesantaiką – artima jo ir ankstesnių lyderių A. Smetonos ir A. Voldemaro draugystė virto neapykanta. Jos priežastis – nepasidalijimas valdžia. Dėl to 1926 m. gegužės mėn. V. Krėvė buvo priverstas palikti LTS.

[1] Iš laiškų Vincui Krėvei 1944–1954 (Paruošė K. Ostrauskas). *Metmenys*. 1983, kn. 45, p. 126.

[2] Bružas, A. Du epizodai iš V. Krėvės-Mickevičiaus politinės veiklos. *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas* (toliau – LLTI). F. 51–556, lap. 27–28.

[3] Krėvė, V. *Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė*. Vilnius, 1992, p. 107.

[4] Tamošaitis, M. V. Krėvė-Mickevičius ir nepolitinė Lietuvos Šaulių sąjunga (1922–1924). *Metai*. 2003, Nr. 3, p. 115–123. Apie kitą aktyvią V. Krėvės politinę veiklą, glaudžius santykius su tautininkų lyderiais A. Smetona ir A. Voldemaru išsamiau žr. straipsnyje: Butkus, Z. Jei opozicija gauna paramą iš svetur... *Kultūros barai*. 1995, Nr. 8–9, p. 80–84.

[5] Matusas, J. *Šaulių sąjungos istorija*. Sydney, 1966, p. 169.

[6] V. M. [Maciūnas, V.] *Krėvė Mickevičius*. *Lietuvių enciklopedija*. Boston, 1958, t. 13, p. 76.

[7] Tamošaitis, M. V. Krėvė-Mickevičius ir nepolitinė Lietuvos Šaulių sąjunga (1922–1924). *Metai*. 2003, Nr. 3, p. 115–123.

[8] *Literatūra ir kalba*. Vilnius, 1981, t. 17, p. 42.

[9] Krėvė, V. *Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė*. Vilnius, 1992, p. 92.

[10] Miškinis, J. *Mano Dzūkija*. London, 1966, p. 70–71.

[11] V. Krėvės kūryba buvo labai aukštai vertinama Pirmojo pasaulinio karo metais. Kaip atsimena V. Daugirdaitė-Sruogienė, pirmą kartą apie V. Krėvę išgirdo 1917 m. Maskvoje: „Kaip per miglas atsimenu apytuštį kambarį, stalą, prie kurio kažkas skaitė Krėvės veikalą. Jų veidai neryškiai tesimatė dėl menko apšvietimo. Kas buvo tie žmonės? Esu tikra – Tadas Petkevičius ir Balys Sruoga. O kiti? Be abejonės studentai santariečiai: Jadvyga Čiurlionytė, Valerija Čiurlionytė (vėliau Karužienė), Liudas Daukša, Viktorija Gravrogkaitė (Švambarienė), Julija Jablonskytė (Petkevičienė), Ona Leonaitė (Kairienė), Sofija Lansbergienė (Jablonskienė), Konstantinas Jablonskis, Juozas Liudžius, Julija Lozoraitytė (Voiciekauskienė), Marija Mašiotaitė (Urbšienė), Jonas Mašiotas, Ona Mašiotienė, Marija Nemeikšaitė, Juozas Papečys, Rapolas Skipitis.

Lietuviškai tada dar silpnai mokėjau, tai ne viską supratau, tačiau iš sekusių diskusijų suvokiau, kad autorius – pasaulinio masto rašytojas. Lietuvis – pasaulinio masto rašytojas! Tai man padarė tokį didelį įspūdį, kad Krėvės vardą įsidėmėjau, minėtas susirinkimas tvirtai įsirėžė atmintin. Bet koks veikalas buvo skaitytas – nežinau...

Revoliucijai įsisiūbavus 1917 m. rudenį grįžau pas tėvą į Ukrainą, pati viena mokiausi lietuvių kalbos, nepaisydama visokių sąmyšių, bado, valdžios pasikeitimų (...). Iš Maskvos atsivežtąjį *Šarūną* skaičiau po keletą kartų, žavėjaisi poetinės kalbos grožiu, nors daugelio žodžių nesupratau (...). Įkrito į širdį ir toji romantiškoji meilė Lietuvai, kuri lydi viso veikalo potekstę...“ (Sruogienė-Daugirdaitė, V. Vincas Krėvė kasdieniniame gyvenime. *Metmenys*. 1983. kn. 45, p. 27–28). Parvykusi į Lietuvą 1918 m. vasarą V. Daugirdaitė Šlapelienės knygyne nusipirkusi V. Krėvės „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“ negalėjo atsigėrėti: „šio veikalo lyrika taip gėrėjaisi, kad kiekvieną sakinį skaičiau balsiai, kartojau po keletą sykių, gailėdamasi, jog nemoku jų padainuoti“ (*Ten pat*, p. 28).

[12] Merkelis, A. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir praktinė veikla*. New York, 1964, p. 540.

[13] Po Antrojo pasaulinio karo emigracijoje savo atsiminimuose apie 1926 m. gruodžio 17 d. perversmą išsamiau aprašė tautininkų politines ambicijas. K. Griniaus teigimu, kai prezidentu buvo A. Stulginskis, o valdžia krikščionių demokratų partijų bloko rankose, jis redagavo „Lietuvos žinias“, „trys tada nelabai aukšto ūgio vyrukai savo laikraštyje vėl buvo pradėję aštrią kovą prieš respublikinę Lietuvos santvarką, ir aš neiškenčiau, atvirai nepaklausęs straipsnyje „Mūsų mažyliai“, atspausdintame „Lietuvos žiniose“, kaip jiems atrodo, ar Lietuva būtų laimingesnė, jei ją valdytų ne prezidentas Aleksandras Stulginskis, bet karalius N I? Laikraštis su pasipiktinimu pareiškė, jog tautininkai tokių intencijų neturi. Tolimesnė tautininkų veikla parodė, kad jie tada buvo nenuoširdūs ir neatviri, kadangi tos tendencijos buvo tautininkų vadų liga“ (Grinius, K. Apie 1926 metų gruodžio 17-os dienos perversmą. *Kazys Grinius*.

Sudarė A. Eidintas. Vilnius, 1993, p. 151–152). Atsiminimuose K. Grinius nenurodė, kad jis turėjo omenyje trejetą – S. Šilingą, A. Voldemarą ir V. Krėvę-Mickevičių. Šiuos asmenis konkrečiai įvardijo minėtame straipsnyje. (J. P-tis. Mūsų mažičiai. *Lietuvos žinios*. 1924, kovo 16, p. 1). Reikia dar pridurti, kad „karaliumi N I“ K. Grinius anoniminiame straipsnyje įvardijo tuometinį LŠS centro valdybos pirmininką ir TPP narį V. Krėvę.

[14] Miškinis, A. *Rinkiniai raštai*. Vilnius. 1996, t. 3, p. 228.

[15] Miškinis, A. *Rinkiniai raštai*. Vilnius. 1996, t. 3, p. 228.

[16] Augustaitis, J. *Antanas Smetona ir jo veikla*. Chicago, 1966, p. 41. Anot K. Grinius, tautininkai norėjo valdyti ir turėjo politinių ambicijų: „Vienas charakteringiausių tautininkų bruožų – tai jų nepasotinamas troškulys valdyti. Kartą turėję valdžią rankose, jie negalėjo be jos nurimti“ (Grinius, K. Apie 1926 metų gruodžio 17-os dienos perversmą. *Kazys Grinius*. Sudarė A. Eidintas. Vilnius, 1993, p. 154).

[17] Pažangos ir Žemdirbių bloko kandidatų sąrašas. *Tėvynės balsas*. 1922, rugsėjo 28, p. 1.

[18] Pažangos ir Žemdirbių bloko kandidatų sąrašas. *Tėvynės balsas*. 1922, rugsėjo 28, p. 1.

[19] *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*. Kaunas, 1990, p. 126.

[20] Krėvė, V. Kokie turėtų būti atstovai Seime? *Trimitas*. 1922, rugsėjo 2, p. 4–5.

[21] M. N. Koks Seimas. *Tauta*. 1920, kovo 23, p. 1. Autorius nurodė, kokius reikia rinkti atstovus: „ne partijos vardas, bet pažymėtų sąrašuose kandidatų asmuo turėtų nulemti, kas tinka ir kas netinka atstovu būti“; Sm. A. [Smetona, A.] Ne partija, o žmogus. *Lietuvis*. 1925, Nr. 28, p. 1–3.

[22] LŠS CV posėdžio protokolas Nr. 107. 1923, kovo 28. *Lietuvos centrinis valstybinis archyvas* (toliau – LSVA). F. 561, ap. 2, t. 1, b. 158, lap. 42.

[23] LŠS CV posėdžio protokolas Nr. 107. 1923, kovo 28. *LSVA*. F. 561, ap. 2, t. 1, b. 158, lap. 42.

[24] LŠS CV posėdžio protokolas Nr. 107. 1923, kovo 28. *LSVA*. F. 561, ap. 2, t. 1, b. 158, lap. 42.

[25] LŠS CV posėdžio protokolas Nr. 107. 1923, kovo 28. *LSVA*. F. 561, ap. 2, t. 1, b. 158, lap. 42.

[26] Abas. Seimo rinkimai ir šauliai. *Trimitas*. 1923, balandžio 12, p. 17–18.

[27] Abas. Seimo rinkimai ir šauliai. *Trimitas*. 1923, balandžio 12, p. 18.

[28] Abas. Seimo rinkimai ir šauliai. *Trimitas*. 1923, balandžio 12, p. 19.

[29] Abas. Seimo rinkimai ir šauliai. *Trimitas*. 1923, balandžio 12, p. 19.

[30] Kame glūdi Šaulių Sąjungos galybė (vedamasis). *Trimitas*. 1923, lapkričio 15, p. 1.

[31] Tamošaitis, M. V. Krėvė-Mickevičius ir nepolitinė Lietuvos Šaulių sąjunga (1922–1924). *Metai*. 2003, Nr. 3, p. 115–123.

[32] II (Kauno) rinkimų į Seimą apygardos kandidatų sąrašai. Nr. 9 Lietuvių tautininkų sąjungos. *Lietuva*. 1926, balandžio 21, p. 4.

[33] Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996, p. 146.

[34] Toliušis, Z. Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai. *Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – NMMS). F. 66–22, lap. 61.

[35] Tamošaitis, M. V. Krėvė-Mickevičius ir nepolitinė Lietuvos Šaulių sąjunga (1922–1924). *Metai*. 2003, Nr. 3, p. 123.

[36] Jonikys, A. Tautininkų suvažiavimui praėjus. *Lietuvis*. 1925, Nr. 27, p. 11–12.

[37] Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996, p. 146.

- [38] Lietuvių tautininkų sąjungos valdyba. Lietuviai tautiečiai (atsišaukimas). *Trimitas*. 1924. lapkričio 14, p. 2.
- [39] Lietuvių tautininkų sąjungos valdyba. Lietuviai tautiečiai (atsišaukimas). *Trimitas*. 1924. lapkričio 14, p. 3.
- [40] Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996, p. 147.
- [41] Lietuvių tautininkų sąjungos programa. *Lietuvis*. 1924, Nr. 3, p. 2–3.
- [42] Lietuvių tautininkų sąjungos programa. *Lietuvis*. 1924, Nr. 3, p. 2–3.
- [43] Jonikys, A. Tautininkų suvažiavimui praėjus. *Lietuvis*. 1925, Nr. 27, p. 11–12.
- [44] Jonikys, A. Tautininkų suvažiavimui praėjus. *Lietuvis*. 1925, Nr. 27, p. 11–12.
- [45] Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996, p. 147.
- [46] Krėvė, V. Į artimą ateitį pažvelgus. *Lietuvis*. 1925, sausio 9, p. 2.
- [47] Butkus, Z. Jei opozicija gauna paramą iš svetur... *Kultūros barai*. 1995, Nr. 8–9, p. 80–84; Tamošaitis, M. V. Krėvė-Mickevičius ir nepolitinė Lietuvos Šalių sąjunga (1922–1924). *Metai*. 2003, Nr. 3, p. 115–123.
- [48] Apie A. Smetonos, A. Voldemaro ir V. Krėvės pernelyg glaudžius santykius su sovietų pasiuntinybe žinojo to meto lietuvių visuomenė. Oficiozas „Lietuva“, reaguodamas į nuolatinis minėtų asmenų, pirmiausiai V. Krėvės – tuometinio LŠS vadovo, išsišokimus prieš šalies demokratiškai išrinktą valdžią ir tautiečiams peršamą prorusišką orientaciją, pažymėjo: „Sąryšy su p. M. [Mickevičiaus] skleidžiamu nepasitikėjimu valstybės vadovaujantiems žmonėms, kuriems tvirtai juridiniais pagrindais pavesta rūpintis vidaus ir užsienio politika, **yra dar keistesnių dalykų: kai kurie aukščiau minėtos rūšies asmenų (A. Smetona, A. Voldemaras, V. Krėvė – aut. pastaba) pradeda lankytis į svetimas atstovybes Kaune ir tartis politikos dalykais, reiškia, pradeda kurtis kokia tai valstybė valstybėje (išskirta aut.)** ir iš čia savaime eina anarchija, mėginimas susprogdinti valstybę iš vidaus; čia, žinoma, būtų didžiausias džiaugsmas Lietuvos priešams. Ir kas nuostabu! Kai ateina sunkesnė Lietuvai valanda tarptautiniame forume, tai atsiranda asmenų, mėginančių įvaryti kylį Lietuvai iš vidaus. (Ratelis, A. Pavojingi bandymai. *Lietuva*. 1924, vasario 26, p. 1).
- [49] Netikėlis. Mūsų rusofilai. *Lietuvos žinios*. 1924, vasario 26, p. 1. V. Krėvė atvirai už nuolatinį raginimą orientuotis į Sovietų Rusiją įvadiniame straipsnyje pavadintas „rusofilu“. Panašiai spaudoje įvardytas minint Lietuvos nepriklausomybės šešerių metų gyvavimo sukaktį, kurios proga V. Krėvė skaitė viešą paskaitą Kaune (J. K. Prof. Krėvės Mickevičiaus paskaita. Šešių metų Lietuvos Nepriklausomybės sukaktuvės. *Lietuvos žinios*. 1924, kovo 19, p. 3).
- [50] Merkelis, A. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir praktinė veikla*. New York, 1964, p. 369. A. Merkelis, A. Smetonos biografijos autorius, tuo apkaltino A. Voldemarą; Vincas Trumpa šį įvykį aiškino panašiai, bet dėl to kaltino tiek A. Smetoną, tiek A. Voldemarą. (*Trumpa, V. Vinco Krėvės posūkis į kairę? Metmenys*. 1978, kn. 38, p. 126).
- [51] Eidintas, A. Antanas Smetona: politinės biografijos bruožai. Vilnius, 1990, p. 87.
- [52] Toliušis, Z. Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai. *NMMB RS*. F. 66–22, lap. 59.
- [53] Toliušis, Z. Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai. *NMMB RS*. F. 66–22, lap. 60.
- [54] P. P. Lietuvių Tautininkų Sąjungos visuotinio suvažiavimo belaukiant. *Lietuvis*. 1925, gegužės 1, p. 11.
- [55] LTS CV suvažiavimų raštų nuorašų bendra byla 1924–1929. *LCVA*. F. 554, ap. 1, b. 36, lap. 25.
- [56] 1926 m. gegužės 18 d. LTS CV posėdžio protokolas. *LCVA*. F. 554, ap. 1, b. 36, lap. 13.
- [57] Vaižgantas. *Laiškai Klimams*. Vilnius, 1998, p. 55.
- [58] Vaižgantas. *Laiškai Klimams*. Vilnius, 1998, p. 54.

[59] Aktyvus V. Krėvės „politikavimas“, ypač 1924 m. nepolitinėje ir karinėje LŠS, nuolatinė kritika Lietuvos valdžios atžvilgiu, pakenkė jo, kaip politiko, įvaizdžiui. Tuometinis Lietuvos vyriausybės vadovas M. Sleževičius spaudoje išspausdino atvirą pareiškimą, kuriuo jis kaltino V. Krėvę gandynešiojimu (Seimo atstovo M. Sleževičiaus pareiškimas. Melo ir šmeižto keliais. *Lietuvos žinios*. 1924, vasario 24, p. 1–2). Taigi V. Krėvė valstiečiams liaudininkams nebuvo priimtinas, o 1926 m. ir išmestas iš LTS. Nė vienai politinei partijai V. Krėvė nebuvo priimtinas, ir politiniame gyvenime jam vietos neliko.

I. pradžia